

BİR MECMUADA BÂKÎ, NEV'Î (YAHYA) VE NEF'Î İLE İLGİLİ BAZI LATİFELER

*İbrahim Halil TUĞLUK**

ÖZET

Bu çalışmada, Milli Kütüphane'deki bir mecmuada yer alan Klâsik Edebiyatımızın önde gelen şairlerinden Bâkî, Nev'î (Yahya) ve Nef'î ile ilgili latifeler ele alınmıştır. Bu latifeler, Osmanlı coğrafyasına ait birçok şehrin anlatıldığı mecmuanın İstanbul'a ayrılan bölümünde bulunmaktadır. Latife; şairin halk muhayyilesindeki görünümünü yansıtması, edebiyatın sosyolojik, psikolojik yönden incelenmesine katkı sağlaması ve edebiyat tarihine malzeme teşkil etmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışmada, latifeler incelenerek Latin alfabesine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Latife, Mecmua, Bâkî, Nev'î (Yahyâ), Nef'î

ANECDOTES ABOUT BAKÎ, NEVÎ AND NEFÎ IN A PERIODICAL

ABSTRACT

Anecdotes about our prominent classical literature poets Baki, Nevi and Nefi are evaluated in this study. These anecdotes are found in the İstanbul section of a periodical that explains various cities of Ottoman geography. Anecdote type is important in the sense that it reflects the perception of the poet among the public, it evaluates the literature in sociological and physiological sides and it provides materials for the history of literature. Anecdotes are studied and are transferred to Latin alphabet in this study.

*Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/ADİYAMAN, ihaliltugluk@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Key Words: Anectote, periodical, Bâkî, Nevî (Yahya), Nefî

Giriş

İslamî kültürde¹ ve Türk Edebiyatı'nda mizahın ilk dönemlerden itibaren var olduğu eldeki eserlerden takip edilebilmektedir.² Fonksiyonları ve etkileri farklı olmakla birlikte mizah ve hiciv birçok edebi eserde iç içe bulunmaktadır. Mizah ve hicvin iç içe verilmesine en uygun eserlerden biri de latifedir.

Güldüren, tuhaf ve güzel söz, şaka³ anlamlarına gelen latife⁴ (çoğulu letâif), terim olarak sözle ifade edilmesi güç ince mana, kalbe doğan duygu; güldürecek tuhaf söz ve hikâyeyi ifade eder. Anlatım bakımından hikâye, güldürme yönüyle de gülmece karakteri taşıyan latife, bu iki tür arasında kabul edilir.⁵

Tanınmış şahsiyetlerin bazı hallerini, karakterlerini çarpıcı bir şekilde canlandıran⁶ latife, Osmanlı'da XVI. yüzyıldan sonra edebi bir terim olarak kullanılmıştır.⁷

İlk örneğine XVII. yüzyıl şairi Tıflî'de rastlanan bazı şairlerin fıkra kahramanlarına dönüşmesi,⁸ XVIII. yüzyıl şairlerinden Ragıp-Haşmet-Fıtnat'ta da rastlanmaktadır. Bu tür fıkralarda, hayatları gereğince bilinen, toplumun aydın zümrelerinden çıkmış "tarihî" kişilerin nükteleri, hazır cevaplılıkları, tuhaf maceraları işlenmiştir.⁹

1 Ramazan Altınay, "İslâm Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I", Nüşa, Yıl: IV, S. 15, Güz, 2004.

2 Tunca Kortantamer, "Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi", Eski Türk Edebiyatı Makaleler, Ankara, 2004, s. 139-170.

3 <http://tdkterim.gov.tr> (06. 02. 2009)

4 Mütercim Âsım, Kâmûs Tercümesi'nde kelime hakkında şu bilgileri verir: "Latif: Emir vezninde ma'nâ-yı sâhiden vasıfıdır, hurde ve küçük nesneye denir ki dahm mukâbilidir, lisânımızda nâzik ve mütenâsib nesneye latîf itlâkı bu ma'nâdandır ki kabâ ve iri nesne mukâbilidir ki ekseri tasalluk ve nâ-zibân olur ve ma'nâyı evvelden ism-i fâ'il olur ki 'ibâdına rıfk u lutf ile birr ü kerem ve mahlûkâtına îsâl-ı menâfî' ile ihsân idici Rabb-i müste'ânın ism-i şerîfidir, bazıları hafâya ve dakâyık-ı umûra 'âlim ve dâna ma'nâsıyla tefsir eylediler." Ahmed Âsım (Mütercim), Okyânusu'l-Basit fi-Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, C. 3, İstanbul, 1305, s. 732.

5 İbrahim Altunel, "Latife", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 27, İstanbul, 2003, s. 109; Agah Sırrı Levend, Eski Türk Edebiyatı, Ankara, 1988, s. 156.

6 Levend, a.g.e. s. 156.

7 Altunel, a.g.e. s. 109.

8 Kortantamer, a.g.m. s. 168.

9 Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul, 1969, s. 93-94.; Mehmet Arslan, İsmail Hakkı Aksoyak, Haşmet Külliyyatı, Sivas, 1994, s. 37.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Latife, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fıkra, nükte, nekre kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmaya başlamıştır.¹⁰

Müstakil eserlerle¹¹ muhtelif konularda kaleme alınmış eserler ve “letâif, letâifnâme” adı verilen mecmualarda bir araya getirilen¹², bir kısmı müstehcen ve kaba olmasına rağmen; şairlerin hayatları, şahsiyetleri, karakterleri, yaşadıkları dönemin toplumsal hayatı ile ilgili bilgiler içeren latifeler, üsluplarıyla da şairlerin edebî zevk ve incelikleri hakkında fikir veren eserlerdir.

Latifeler, söylendikleri dönemin dil-üslûp özellikleriyle halk deyim ve söyleyiş unsurlarını içermelerinin yanında cemiyet hayatına, tarihî ve edebî simalara ışık tutmalarıyla önem arz etmektedir.¹³

I. Mecmua

Çalışmamıza konu olan ve Klâsik Türk Edebiyatı'nın önemli şairlerinden Bâkî, Nev'î ve Nef'î ile ilgili anlatılan bazı latifeler, Milli Kütüphanede Yz. A. 4277 numaraya kayıtlı bir mecmuada bulunmaktadır. Müellifi tespit edilemeyen mecmuanın 1131/ 1718'de kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Ancak incelediğimiz nüsha on dokuzuncu yüzyılda yazıya geçirilmiştir.

Muhtelif konuların yanında mecmuada bazı Osmanlı şehirleri de anlatılmaktadır. Şehirlerin anlatımı Kırşehir ile başlamakta ve Basra ile bitmektedir. Anlatılan şehirlerden en çok İstanbul'a yer verilmiştir. İstanbul'un merkezi ve çevresi ayrı başlıklar altında ele alınmıştır. “**El-faslu's-sânî medîne-i İslâmbol**” başlığı altında İstanbul'un merkezinin tanıtıldığı bölüme şu ifadelerle giriş yapılmıştır: “*Bu İslâmbol dedigimiz şehir gibi şehir ne Acem'de ne Özbek'de ne Hindistan'da ne Kâfiristân'da yokdur. Eger büyüklüğü eger insânın çokluğu ...*”

Ticarî ve tarihî yönü üzerinde durulan İstanbul'un camilerine geniş yer verilmiştir. Özellikle Bayezid camii; konumu, müdavimleri, çevresindeki esnafıyla detaylı bir şekilde anlatılmıştır. *Bu câmi-i şerîfde başka bir hâl vardır, insân doymaz, usanmaz* (151a) ifadeleriyle camiye duyulan hayranlık dile getirilmiştir. Bâkî, Nev'î ve Nef'î ile ilgili latifeler bu bölümde yer almaktadır.

10 Altunel, a.g.e. s. 109.

11 Mehmet Çavuşoğlu, “Zâfî'nin Letâyifi”, TDED, XVIII, Ağustos, 1970, s. 25-51; TDED, XXII, İstanbul, 1977, s. 143-161. Lâmiî-zâde Abdullah Çelebi, Latifeler, Hzl. Yaşar Çalıskan, İstanbul, 1978.

12 Altunel, a.g.e. s. 109.

13 Altunel, a.g.e., s. 110.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

II. Anlatım Tekniği

A. Anlatıcı

Latifeler, üçüncü kişi ağzından anlatılmıştır. Anlatıcı, genelde, nesnel tutumlu gözlemci rolündedir. “*Nef’î, bir gün cum’a namâzını kılar giderken, ensesinde kendi hizmetkârı bir dilber oğlan seccâdesini getirir. Meger ol zamân, bir şâ’ire ‘avret peydâ olmuş, başka ‘avretle giderken Nef’î’ye râst gelir, görür ki ardında bu dilber oğlan hemân ‘avretlerin içinden ayrılır, Nef’î’ye yanaşır.*” (152b) Bunun yanında; “*Nazîre kabûl etmez,*(151a); *Dünyâya bir gelenlerden dense hatâdır* (151b); *zîrâ hicv etmekde şâ’irlerde Nef’î kadar gelmemiştir.* (153a)” gibi anlatıcının öznel değerlendirmelerde bulunduğu cümleler de vardır.

B. Olay Örgüsü

Latifelerde, geçmişte yaşanmış/yaşandığı varsayılan olaylar anlatılır. Olaylar, organik bir bütünlük içinde verilir. Olaylarda ön plânda olan gerilim unsuru çatışmadır. Bütün olaylar Halk Edebiyatı’ndaki doğaçlama tarzı hazır cevaplılığa ulaşmak için kurgulanmıştır. Bu anlamda olaylar atışmayı andıran diyaloglar şeklinde gelişir.

Latifelerde olay örgüsü sadedir. Sadece ikinci latifede olay iki bölüm halinde verilmiştir. Olayın birinci bölümü İran’da Şah Abbas muhitinde, ikinci bölüm Osmanlı sahasında, İstanbul’da geçer.

Olay örgüsünde serim, düğüm bölümü mensur, sonuç bölümü manzum verilmiştir. Birinci ve beşinci latifenin sonunda beyitlerin açıklaması da verilmiştir.

1. Zaman

Latifelerde zaman genellikle; “*Meger Bâkî Efendî’nin zamanı imiş* (152a), *Sultan Süleyman gününde* (152b), *Nef’î’nin gününde* (153a), *günlerden bir gün* (153a)” gibi genel ifadelerle verilmiştir.

Olayların geçtiği zaman olan vak’a zamanı;¹⁴ “*Bir kış günü* (152b), *bir gün cum’a namazını kılar giderken* (152b)” gibi ifadelerle verilmiştir.

14 Nurullah Çetin, Roman Çözümleme Yöntemi, Ankara, 2005, s. 129.

2. Mekân

Latifelerde mekan, bir dekor olmanın dışında bir fonksiyon üstlenmez. Olayların cereyan ettiği açık ve dar mekânların tasvirleri yapılmaz; “*bir havzın başında otururlardı (151a), günlerden bir gün kâdı bir kimsenin evinde ziyâfetde, haber alır, varır.*” (153a)

3. Şahıs Kadrosu

Latife kahramanları, gerçek hayatta var olan, toplumun ileri gelen insanlarıdır. Latifelerin merkezinde şairler vardır. Zaten latifeler, şairin ince zekâsını, şiir kudretini ve hazırcevaplılığını vurgulamak için anlatılmıştır. Dolayısıyla şairler latifelerde olumlu yönleriyle değerlendirilmiştir.

Şahısların iç dünyalarıyla ilgili herhangi bir bilginin verilmediği latifelerde; “*Görür ki ihtiyar, gözlük burnunda*” (152a) gibi ifadelerle şairlerin fiziki özelliklerine ait bir iki ipucu verilir.

Beşinci latifedeki beytin açıklama bölümünde geçen; “*Nef’i bir kara adam imiş*” (153b) ifadesi bir ek bilgi olarak müstensih tarafından sonradan ilave edilmiştir.

Latifelerde tarihî bir şahsiyet olarak bilinen, dönemlerinde önemli mevkilerde bulunan; Sultan Süleyman, Sultan Murad, Şah Abbâs, Bâkî, Yahya (Nev’î), Nef’î adlı tarihi şahsiyetler, Özbek olmasının dışında hakkında başka bir bilginin verilmediği bir kâdı ve kimlikleri hakkında herhangi bir bilgi verilmeyen; genç silâhdâr, mahbup oğlan, seyyah, kadın şair, dilber oğlan gibi şahıslar yer almaktadır.

III. Dil ve Üslûp

Latifelerde kullanılan dil halkın konuşma dilidir. Arapça ve Farsça bazı kelimler kullanılmakla birlikte latifelerin dili sadedir. Art arda sıralanmış kısa cümleler, karşılıklı konuşmalar, yer yer “*bre adam, bu senin cevabın bilmece mesel midir, nedir?*” (152a) tarzında samimi hitaplar halkın konuşma dilini yansıtan belli başlı özelliklerdir.

Latifelerde, öğrenilen geçmiş zaman ve geniş zaman kipleri kullanılmıştır. Bu da halk tarzı anlatıma uyan bir metottur.

Latifelerin manzumelerinde hiciv ve mizah unsurları iç içe verilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

IV. Muhteva

Birinci latifede, Sultan Murat (III. Murat) ile şair Nev'î (Yahya) arasında geçen bir olay anlatılır. Sultanla şair bir havuz başında oturlarken, Sultanın güzellikte benzeri olmayan genç bir silahtarı, sultanın arkasında ayakta durmaktadır. Genç oğlanın görüntüsü suda yansır, şair de gencin suya akseden görüntüsünü seyreder. Durumu fark eden Sultan, oğlanın suya yansıyan görüntüsünü engellemek için elindeki çubukla suyu karıştırmaya başlar. Bunun üzerine şair Yahya şu beyti söyler:

Bülbül-i şûrîdeden gelmez gülistâna zarar

Pâdişâhum sen hemân bûstânı ayrıktan sakın

Yazar, beyitte geçen *ayrık* kelimesinin hem *yabancı*, hem de *ayrık otu* anlamlarına geldiğini ifade ederek, beytin bundan dolayı tecnis beyit olduğu belirtilmiştir.

İkinci latifede, Acem şahı Şah Abbâs'ın bir mısrasına Bâkî'nin verdiği cevap anlatılır. Şah Abbâs'ın güzellikte eşi benzeri olmayan sevdiği bir oğlan vardır. Şah, bu oğlanı, bir odanın içine kapatıp, kapıyı da kilitler, yemek zamanı bir altın tabakta yemeği bu oğlana götürür, kendi eliyle ona yedirir. Kendisinden başka hiç kimse oğlanın yüzünü görmemiştir. Bir gün, içinde yemek bulunan altın tabakla oğlanın bulunduğu odaya giren Şah, oğlanın, yüzünü sağ elinin beş parmağının üzerine koyup uyuduğunu görür. Bu manzara karşısında;

Dıraşân oldı gördüm beş hilâl üstünde bir hurşîd

mısrasını söyleyip dışarı çıkar, kapıyı kilitler, tahtına oturur.

Şah, seyyahlarından birini çağırır, ona yaldızlı bin altın verir. Bütün Fars ve Osmanlı memleketlerini gezip, ne kadar şair varsa onlara uğramasını ve ilk sözünün;

Dıraşân oldı gördüm beş hilâl üstünde bir hurşîd

selâmün aleyküm.

olmasını söyler. Buna nazire söyleyecek¹⁵ kişiye beş yüz altın verip, geriye kalan beş yüz altını kendisi için yol masrafı olarak kullanmasını söyler. Seyyah, bütün Acem memleketini dolaşır, ulaşabildiği bütün şairlere bu mısra ile selam verir. Fars memleketinde bu mısraya nazire söyleyen bir şaire rastlamayan seyyah, sonunda Osmanlı memleketine gelir, bazı şairlere uğrar ve onlara bu mısrayı iletir. Seyyahın mısrasını duyanlar, bu mısranın bilmece gibi

15 Metinde cevap verecek kişi şeklinde geçmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

olduğunu, bunu anlamadıklarını ifade ederler. Seyyaha İstanbul'a gitmesi gerektiğini belirten şairler, ancak Bâkî Efendi'nin kendisine cevap verebileceğini söylerler. İstanbul'a gelen seyyah, Bâkî'nin konağını bulup, konaktan içeri girer. İhtiyar Bâkî'yi, gözlüğünü takmış Kurâ'n-ı Kerîm istinsah ederken görür.¹⁶ Hemen:

*Dıraşân oldı gördüm beş hilâl üstünde bir hurşid
selâmün aleyküm, der.*

Bâkî yerinden pire gibi sıçrar, burnundan gözlüğünü çıkarır ve:

*Meger ki sîm-pençe üzre ol meh-pâre yasdanmış
ve aleyküme's-selâm.*

şeklinde cevap verir. Seyyah da Bâkî'ye beş yüz altın verip döner.

Üçüncü latifede Sultan Murat'ın kar üzerine söylediği bir mısraya Nefî'nin verdiği cevap anlatır. Sultan Murat, kar için:

Bir gümüşden kal'adır ki habs olupdur anda âb

mısrasını söyler. Nefî, buna karşılık:

Çıkdı zerrîn top ile feth etdi anı âftâb

mısrasıyla cevap verir.

Dördüncü latifede Nefî ile bir kadın şair arasında geçen müstehcen bir diyalog anlatılır. Nefî, cuma namazını kılıp, arkasında bir hizmetkarı olduğu halde camiden çıkarken kadın bir şaire rast gelir. Kadın şair, Nefî'nin yanına gelip:

*Yine dünyâ katı bî-âr olupdur
Melek şeytâna hidmetkâr olupdur*

beytini söyler.

Nefî' de bu beyte:

*Şâir mi oldun be-hey ayı kulaklı
Sana bir şey gerek başı kalaklı*

*Budun arasındır deryâ-yı ummân
Kadırgalar gezer seksen kürekli*

beyitleri ile karşılık verir.

16 Metinde Bâkî'nin beş yüz kuruşa bir Kurân-ı Kerîm verdiği belirtilir.

Beşinci latifede, Nef'î ile bir kadı arasında geçen olay anlatılır. Bir kadı'nın sözlerini duyup beğenen Nef'î, hicvedebilmek için kadıyı görmek ister. Görevinden azledilen kadı'nın, İstanbul'a geldiğini ve bir ziyafette olduğunu haber alan Nef'î, kadı'nın olduğu eve gider. Nef'î'nin padişahın sohbet arkadaşı olduğunu bilen ev sahibi, şairi görür görmez ayağa kalkar, evde hazır bulunanların tamamı da aynı şekilde ayağa kalkarlar. Şaire duyulan bu saygı karşısında şaşırarak kadı, bu devlet erkânının kim olduğunu sorar. Nef'î Efendi'dir, cevabını aldığı anda, kendisine kağıtla divit getirmelerini ister. Kağıda iki beyit yazıp Nef'î'ye gönderir:

Sakın ey Nef'i vü ef'î bana dökme zehrün

Hakk-ı nân u nemeki ben de ferâmûş ederim

Sakın ey mâr-ı siyâh bana dolaşma zinhâr

Seni tiryâk-ı hat-ı hicv ile bî-hûş ederim

Beyitte geçen, mâr-ı siyah tamlaması ile Nef'î'nin esmer tende biri olduğuna işaret edilmiştir. Bunun üzerine Nef'î özür diler, kendisini hicvetmenin haddi olmadığını söyler.

V. Metin

“...[151a] yine buña münâsib: Bir gün, Sultân Murâd¹⁷ ile Yahyâ Efendi¹⁸ bir havzın başında otururlardı. Amma Sultân Murâd'ın bir tâze nev-cüvân şilahdârı var imiş. Nazîre kabûl etmez. Pâdişâhın eşesinde ayak üzre dururken, şekl-i sîmâsı şûya düşmüş. Yahyâ Efendi, havzdan [151b] oğlanı seyr eyliyor; zîrâ meftündür. Pâdişâhın korkusundan âşikâre bakmaz; ammâ merhûm Şultân Murâd, bunu sizer. Elinde cirid¹⁹ var imiş, başlar şuyu qarışdırmağa. Yani oğlan

17 On ikinci Osmanlı sultanı III. Murat (1574-1595) J. Von Hammer, Osmanlı Tarihi, Çev. Mehmet Ata, İstanbul, C. II, 2005, s. 144, 210. Aynı zamanda şair olan III. Murat'ın hacimli bir divanı vardır. Ahmet Kırkkılıç, Sultân Üçüncü Murâd (Murâdî) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, ve Divanının Tenkildi Metni, Erzurum, 1985.

18 XVI. yüzyılın önemli şair ve bilgini Nev'î Yahya (1533-1599) birçok resmi görevin yanında III. Murat tarafından Şehzâde Mustafa, Bayezid, Osman ve Abdullah'ın hocalığına tayin edilmiştir. Abdülkadir KARAHAN, “Nev'î” İslam Ansiklopedisi, MEB Yayınları, C. 9, Eskişehir, 1997, s. 224-226.

19 “Cirit, silahın icadından evvel süvari askerinin kullandığı bir tür savaş aletidir. Mızraktan farklı olarak boyu daha kısaydı... Cirit değnekleri, kurumuş meşe dalından yapılır. Sert ve ağır bir değnektir.” M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III, İstanbul, 1993, s. 295-296.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

görünmeye, ammâ Yahyâ Efendi zarîf, ol zamân bu tecnîs beyti²⁰ söyler.

Beyt:

Bülbül-i şûrîdeden gelmez gülistâna zarar

Pâdişâhum sen hemân bûstânı ayrıktan şağın

Neşr:

Ayrığ, iki manâ gıyer: Birisi ğayırdan demek, birisi ayrığ otı²¹ vardır, bûstânı ber-bâd eder. Anıñ için beyit tecnîsdir.

Yine buna münâsib ‘Acem şâhı Şâh ‘Abbâs’ıñ bir maħbûb oğlânı var idi. Dünyâya bir gelenlerden dense ğatâdır; ammâ bu oğlânı bir müzeyyen odanıñ içine kapatmış, kapıyı kitler gider. Kaçan ta‘âm maħalli olsa kendisi bir altın taħâğıñ içine ta‘âm şekeri doldurur, kendi eliyle getirir ve kendi eliyle yedirir. Bu oğlan yüzünü bir kimse görmüş degildir, kendüden ğayı. Bir ğün altın tabağla ta‘âm elinde içerü girer, görür ki bu oğlan sağ eliniñ beş barmağıñın üzerine ol mâh yüzünü koymuş, uyumuş. Böyle gördüğü gibi bu yalnız beyti²² söyler.

Beyt:

Dırağşân oldu gördüm beş hilâl üstünde [152a] bir ğurşid

Neşr:

Ol sâ‘at taşra çıkar, kapıyı kitler, taħtına gelir. Meger bunun bir yorulmaz, uşanmaz seyyâhı var imiş. Çağırdır, önüne biñ yıldız altın²³ şayar; var, benim memleketimi ve ‘Âl-i ‘Oşmân memleketini gez. Ne kadar eş‘âr, ebyât şâhîbi şâ‘irler var ise uğra, hemân ibtidâ cevâbıñ bu olsun ki:

Dırağşân oldu gördüm beş hilâl üstünde bir ğurşid

selâmün ‘aleyküm

dediğıñ gibi, her kim bu cevâba cevâb verirse beş yüz altın aña ver ve beş yüz altın sen gezdigin yerlerde ğarc eyle. Bu adam, kałkar. Ne kadar, ‘Acem memleketinde şu‘arâ ğaber alır ise gezip ve bu cevâbı

20 Tecnis: Cinas yapmak demektir. Tâhirü’l-Mevlevî, Edebiyat Lugatı, İstanbul, 1984, s. 153.

21 Bir çeşit bitki. Derleme Sözlüğü, C. 12, Ek 1, Ankara, 1993, s. 4436.

22 Metinde misra yerine beyit terimi kullanılmıştır.

23 Yıldız altın, eski altın paralardan birisidir. 1729 yılında on üç kuruş değerinde idi. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III, İstanbul, 1993, s. 602.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

söyler. ‘Âkıbet ‘Âl-i ‘Osmân memleketine geçer. Ne kadar şâ‘ir var ise uğrar ve her birine bu cevâbı söyler. Buña derler ki: Bre adam, bu seniñ cevâbıñ bilmece meşel midir, nedir? Bu, bizim anladığımız şey degildir. Bu seniñ müşkülünü kimse hall edemez, meger Âsitâne’ye gidesin. Bâkî Efendi saña cevâb vere. Meger Bâkî Efendi merhûmuñ zamânı imiş. Bu adam gelir Âsitâne’ye. Bâkî’i haber alır, konağını bulur, içerü girer. Görür ki ihtiyâr²⁴; gözlük burnunda²⁵, Kelâmu’llâh yazar. Meger Bâkî merhûm, [152b] beş yüz gurûşa bir Kelâmu’llâh verir imiş.²⁶ Bu adam, içerü girdük de Bâkî kendi işinde iken:

Beyt-i Şâh-ı ‘Acem:

Dırağşân oldı gördüm beş hilâl üstünde bir hürşid
selâmün ‘aleyküm, der hemân.

Bâkî pire gibi şıçrar, gözlüğü burnundan çıkarır.

Beyt, nazîre-i Bâkî Efendi:

Meger ki sîm-pençe üzre ol meh-pâre yaşdanmış
ve ‘aleyküme’s-selâm

dedigi gibi, ol âdem pesend edip beş yüz altını önüne şayar, çıkar, gider.

Yine buña mişâl: Sultân Süleymân²⁷ gününde, bir kış günü, biraz qar yağar, ammâ sefer üzeri imiş. Sultân Murâd²⁸ qar üzerine der ki:

24 Bâkî, yetmiş üç yaşında öldüğüne göre, Bâkî’nin ihtiyar olduğu bilgisi doğrudur.

25 Bâkî’nin gözlük kullandığına dair bir bilgiye kaynaklarda rastlamadık. Ancak gözlüğün XIII. yüzyıldan itibaren Batı’da kullanıldığı bilinmektedir. Müge Bulut, Türkiye’de Gözlük Sektörü, İstanbul, 2004: İTO Yayını.

Ayrıca Divan şiirinde gözlük kelimesinin geçtiği beyitlere XV. yüzyılın sonunda itibaren rastlanmaktadır.

Gözlük tutarım görmeyeli rûy-ı nigârı
Dört oldı gözüm yol gözedür görmege yârı
Kastamonulu Şavur

Hatun temâşa itmege urınmışdur Kemâl
Ol pîre rahm it ey cevân kim çeşmi çâr olup durur
Sarica Kemal

Cihan Okuyucu, Divan Edebiyatı Estetiği, İstanbul, 2004, s. 87.

26 Bâkî’nin hattathğı ile ilgili bir bilgiye herhangi bir kaynakta rastlamadık.

27 Latifenin akışından ve tarihi gerçeklerden hareket edildiğinde Sultan Süleyman yerine Sultan Murad’ın kullanılması gerekirdi.

28 On ikinci Osmanlı sultanı III. Murat (1574-1595) Hammer, a.g.e. C. II, s. 144, 210. Ahmet Kırkkılıç, a.g.e. Erzurum, 1985.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Beyt²⁹:

Bir gümüşden al' adır ki abs olupdur anda âb

Meger Nef'î orada âzır imiş. Cevâb aydur ki:

Beyt³⁰, nazîre:

Çıkdı zerrîn top ile feth etdi anı âftâb

der.

Yine bua mişâl Nef'î, bir gün cum'a namâzını kılar giderken, eşesinde kendi idmetkârı bir dilber olan seccâdesini getirir. Meger ol zamân, bir şâ'ire 'avret peydâ olmuş, başka 'avretle giderken Nef'î'ye râst gelir, görür ki ardında bu dilber olan hemân 'avretlerin eşinden ayrılır, Nef'î'ye yanaşır.

Beyt:

Yine dünyâ atı bî-'âr olupdur

[153a]

Melek şeytâna idmetkâr olupdur

dedii gibi Nef'î bua der ki:

Beyt:

Şâ'ir mi oldun be-hey ayı ulalı

Saa bir şey gerek başı alalı

Budun arasıdır deryâ-yı 'ummân

adırgalar gezer seksen kürekli

Yine buna misâl, Nef'î'nin gününde, bir şâir adı peydâ olur. Özbek âdemisi. Nef'î, bunu cevâbların sözlerin işidir, vezn eder, begenir. Ammâ ister ki bu adı 'ı göre. Ne şûretde, ne şekilde. Aa göre bunu hicv eyleye, zirâ hicv etmekde şâ'irlerde Nef'î kadar gelmemişdir. Meger adı ma'zûl olmuş, gelmiş. Nef'î işidir. Günlerde bir gün adı bir kimseni evinde ziyâfetde, aber alır, varır. Ev şâhibi, bunu gördüü gibi ayaa alar ve fi'l-cümle âzır

29 Mısra yerine beyit kullanılmıştır.

30 Mısra yerine beyit kullanılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

bulunan, kalkar, zîrâ, Nef'î pâdişâh musâhibi³¹ Nef'î dir.³² Bu ta'zîmi göricek, kâdı duyar ve su'âl eder ki: Bu devletli kimdir? Nef'î Efendi'dir, dedikleri gibi, oğlan, başa bir parça kâğıdla divîdi getir, getirir. Biraz mışra' yazar, ver Efendi'ye der. Oğlan getirir, Nef'î'nin eline verir. Yazmış ki:

Beyt:

Şakın ey Nef'î vü ef'î başa dökme zehrûn
Hakk-ı nân u nemeki ben de ferâmûş ederim
Şakın ey mâr-ı siyâh başa dolaşma zinhâr
Seni tiryâk-ı hat-ı hicv ile bî-hûş ederim

[153b] Ya'ni; ey mâr-ı siyâh dedigini aşlı, Nef'î bir kara adam imiş, görür ki bu kâdı kendini dedigi değil. Estâğfiru'llâh Efendi, ne sözdür ki ben başa dolaşıp seni hicv eyleyim. Biraz konuşurlar, kalkıp giderler.

İşde evâyilde böyle hâzır-cevâb, 'âkıl, 'ârif kimesneler var imiş. Dağı bunlara mişâl hezâr vardır denilse kâğıdlara sığmaz.

Sonuç

Divan şiirinde, şairlerin kendi yazdıkları, ya da yüzyıllar içinde halkın muhayyilesinde canlandırılıp dilden dile aktarılmış ve bir kısmı yazıya geçirilmiş eserlerde birçok latife bulunmaktadır. Birer edebi tür olmanın yanında şairlerin hayatı, mizaçları ile ilgili bilgiler vermeleri açısından da önemli olan latifeler, aynı zamanda gündelik hayatta toplum içinde konuşulması pek de hoş karşılanmayan sözlerin sanatsal hüviyete büründürülerek toplumun mizah anlayışı ve hoşgörüsüne sunulmuş eserlerdir.

Bâkî ile ilgili anlatılan latife, mevcut bilgilerimizle Bâkî'nin hayatıyla örtüşmemektedir. Ancak şairin hayatına farklı bir açıdan bakmak, şairin kendi döneminde şairlik kudretinin ve şöhretinin halk nezdindeki yansımaları ortaya koymak açısından önemlidir.

31 Padişahların daha ziyade eğlendirmek için hizmetlerinde bulundurdukları adamlar hakkında kullanılır. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II, İstanbul, 1993, s. 583.

32 Nef'î, padişahın yakın çevresinde bulunmuş, özellikle, IV. Murat'ın sohbet toplantılarına katılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Nef'î, Türk şiirinin en büyük hiciv şairi olarak tanınmaktadır. Nef'î'nin sivri dilliliği şiirlerinde olduğu gibi kendisiyle ilgili anlatılan latifelerde de görülmektedir. Ancak Nef'î'nin bu pervasızlığı yanında, alçakgönüllülüğü ve hakşinaslığı da ayrıca vurgu.

Latifelerde, ince ve yoğun bir anlatım vardır. Bu açıdan latifeler, şerh açısından da değerlendirilmesi gereken edebî metinlerdir. Bazı latifelerde beyitlerin, anlamsal açıdan da değerlendirilmesi bu tür metinlerin şerh açısından önemini artırmaktadır.

Latifeler, aynı zamanda halkın zengin muhayyilesini ve şairlere bakış açısını da yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALTINAY, Ramazan, “İslam Mizahının Ortaya Çıkışı ve İlk Örnekleri I”, Nüsha, Yıl: IV, S. 15, Güz, 2004.
- ALTUNEL, İbrahim, “Latife”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 27, İstanbul, 2003,
- AMBROS, Edith Gülçin, “The Letâ'if of Fakîrî, Ottomen poet of the 16th century”, **WienerZeitschrift für die Kunde des Morgenlandes**, 80 . Band, Wien, 1990.
- AYDEMİR, Yaşar, “Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü”, Bilig-19 (Güz 2001), s. 147-153.
-“Şairlerin Edebî Kişiliğinin Tespitinde Mecmuaların Rolü”, Türk Kültürü, Yıl XXXIX, S. 464, (Aralık, 2001), s. 731-744.
- ARSLAN, Mehmet; AKSOYAK, İsmail Hakkı, **Haşmet Külliyyatı**, Sivas, 1994.
- BORATAV, Pertev Naili, **100 Soruda Türk Halk Şiiri**, İstanbul, 1969.
- BULUT, Müge, **Türkiye’de Gözlük Sektörü**, İstanbul, 2004: İTO Yayını.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, “Zâtî’nin Letâyifi, **TDED**, XVIII, Ağustos, 1970, s. 25–51.
-“Zâtî’nin Letâyifi, **TDED**, XXII, İstanbul, 1977, s. 143-161.
- ÇETİN, Nurullah, **Roman Çözümleme Yöntemi**, Ankara, 2005: Öncü Kitap.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

- Derleme Sözlüğü, C. 12 Ek 1, Ankara, 1993, s. 4436: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, “Cönk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, 1993, s. 73–75.
- HAMMER, J. Von, **Osmanlı Tarihi**, Çev. Mehmet Ata, İstanbul, 2005.
- KARAHAN, Abdülkadir, “Nev’î”, **İslam Ansiklopedisi**, C. 9, Eskişehir, 1997: MEB Yayınları.
- KIRKILIÇ, Ahmet, **Sultân Üçüncü Murâd (Murâdî) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, ve Divanının Tenkildi Metni**, Erzurum, 1985.
- KORTANTAMER, Tunca, “Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Dönemi Türk Mizahının Kısa Bir Tarihi”, **Eski Türk Edebiyatı Makaleler**, Ankara, 2004.
- KUT, Günay, “Mecmualar”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul, 1986, s. 170 : Dergah Yayınları.
- KÜÇÜK, Sabahattin, **Bâkî Divânı Tenkitli Basım**, Ankara, 1994.
- Lamîf-zâde Abdullah Çelebi, **Lâtifeler**, Hzl. Yaşar Çalışkan, İstanbul, 1978.
- LEVEND, Âgâh Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, 1984.
- Mecmua, Milli Kütüphane, nu: 4277.
- Okuyucu, Cihan, **Divan Edebiyatı Estetiği**, İstanbul, 2004.
- PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, İstanbul, 1993.
- PALA, İskender, **Güldeste**, İstanbul, 2002.
- Tâhirü’l-Mevlevî, **Edebiyat Lugati**, İstanbul, 1984.
- UZUN, Mustafa, “Mecmua”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 28, İstanbul, Ankara, 2003.
- ÜNVER, İsmail, “Övgü ve Yergi Şairi Nef’î”, **Ölümünün Üçyüz Ellinci Yılında Nef’î**, Ankara, 1991.
- YÜCEBAŞ, Hilmi, **Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul, 2004.

<http://tdkterim.gov.tr> (06. 02. 2009)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*